

OSMANLI DEVLETİNDE DEVLET-TARİKAT İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA MECLİS-İ MEŞAYİH*

Meclis-i Meşayih in the Context of State-Sect Relations in the Ottoman State

İsmail KAYA**

Öz

Osmanlı Devleti, tarih sahnesine çıktığı andan başlamak üzere özellikle ciddi problemlerle karşı karşıya kaldığı 19. yüzyıla kadar tarikatlara, belirli bir özgürlük anlayışı çerçevesinde, sahip oldukları önemli işlevleri sebebiyle, gelişme ve büyümelerine izin vermiştir. Ancak Safevi tehlikesinin yükselişe geçtiği ve merkezleşmenin ağırlığını giderek hissettirmeye başladığı zaman dilimlerinde tarikatlar üzerindeki denetimini de artırmıştır.

Bu denetimin artmasına paralel olarak 19. yüzyıla beraber dönemin getirmiş olduğu yeni şartlar ve Osmanlı Devleti'nin bu şartlara uyum sağlamak için yürüttüğü politikalar, tarikat ve tekkelerin devlet tarafından sağlanan özerk durumdaki statülerini kaybetmelerine sebep olmuştur. Tarikatların devlet tarafından denetim altına alınmalarının önemli bir göstergesi Meclis-i Meşayih'in kurulmasıdır. Şeyhülislamlik tarafından denetlenen dergâhlar, 1866 yılında Şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulan Meclis-i Meşayih kurumunun uhdesi altına alınmıştır.

Böylece kademeli bir biçimde başlayan tekkeleri kontrol süreci, bir kurumsal yapının ortaya çıkmasını kaçınılmaz hâle getirmiş ve bu durumun bir sonucu olarak Meclis-i Meşayih kurularak çalışmalarına başlamıştır. Tekke ve zaviyelere ait tüm işler ve özellikle şeyh atamalarından sorumlu olan Meclis-i Meşayih, tekkelerin kontrol altına alınması açısından da önemli bir konum elde etmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin tarikatlarla olan ilişkisinde Meclis-i Meşayih'in amacı, önemi ve kararları nelerdir sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Dini Gruplar, Tarikat, Devlet-Tarikat İlişkisi, Meclis-i Meşayih.

Abstract

From emerging on the stage of history to the 19th century when it faced particularly serious problems, the Ottoman Empire allowed the sects to practice, develop and grow with a certain understanding of freedom. However, it also increased its control over the religious orders during the periods when the Şafavid danger was on the rise and the weight of its centralization started to be felt gradually.

In parallel with the increase of this control, the new conditions brought by the period with the 19th century and the policies carried out by the Ottoman Empire to adapt to these conditions caused the sects and dervish lodges to lose their autonomous status provided by the state. An important indicator of the sects being controlled by the state is the establishment of the Meclis-i Meşayih. The dervish lodges, which were inspected by the shaykh al-Islâm (the chief jurist), were put under the responsibility of the Meclis-i Meşayih institution established in 1866 under the shaykh al-Islâm.

Thus, the process of controlling the dervish lodges which started gradually made the emergence of

* Geliş Tarihi: 28.03.2021, Kabul Tarihi: 03.06.2021. DOI: 10.34189/hbv.100.008

Bu makale, "Osmanlılarda Devlet - Dini Gruplar İlişkisinde Bir Model Olarak Meclis-i Meşayih" isimli Doktora tezimizden üretilmiştir.

** Dr., Düzce Turgut Özal Anadolu Lisesi, ikayatr@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6920-7358>

an institutional structure inevitable and as a result of this situation, Meclis-i Meşayih was established and started its activities. The Meclis-i Meşayih, which is responsible for all the works of dervish lodges, and especially the shaykh appointments, has also gained an important position in terms of taking the lodges under control. In this study, an answer will be sought to the question of what the purpose, importance and decisions of the Meclis-i Meşayih are, in the relationship between the Ottoman Empire and the sects.

Keywords: Sociology of Religion, Religious Groups, Sect, State-Sect Relation, Meclis-i Meşayih.

1. Giriş

Bu çalışmada Meclis-i Meşayih'e giden süreç, Meclis-i Meşayih'in kuruluşu, yapısı, çalışmaları ve üstlendiği fonksiyonlar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, araştırmaya değer görülen konu, Meclis-i Meşayih Kurumu örneğinden hareketle özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemleri açısından devlet ile tarikatlar arasında nasıl bir ilişki biçimi olduğunu ortaya koyabilmektir.

Meclis-i Meşayih üzerine yapılan çalışmalar noktasında, genel olarak tasavvuf ve tarikatlar ile ilgili araştırmalar yapan Mustafa Kara'nın "*Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*" (Kara, 2013) isimli eseri ele alınabilir. Ayrıca İrfan Gündüz'ün "*Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*" (Gündüz, 1983) adlı çalışması, Devlet Arşivleri'ndeki bazı önemli belgeleri içermesi yönüyle araştırmacılara ışık tutmaktadır. Yine bu eser, Meclis-i Meşayih'e giden tarihi süreci göstermesi ve devletin tekkelere yaptığı müdahaleleri ifade edebilmesi açısından da değer taşımaktadır.

Konuya dair Zekeriya Işık'ın "*Şeyhler ve Şahlar Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin Değişim ve Gelişim Süreçleri*" (Işık, 2015) ve "*Devlet ve Tarikat Osmanlı Toplumunda Devlet Tarikat İlişkilerinin İdeolojik ve Sosyolojik Zemini*" (Işık, 2016) isimli eserleri dikkat çekmektedir. Muharrem Varol'un "*İslahat Siyaset Tarikat Bektaşiliğinin İlgası Sonrasında Osmanlı Devletinin Tarikat Politikaları (1826-1866)*" (Varol, 2013) adlı çalışmasının ilgili bölümleri de konumuz açısından önemli veriler içermektedir. Zekeriya Akman'ın "*Osmanlı'da Devlet Tekke Münasebetleri Meclis-i Meşayih*" (Akman, 2013) adlı eseri anılmaya değer kaynaklar arasında gösterilebilir.

Bilgin Aydın "*Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşayih'in Şeyhülislamlık'a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi*" (Aydın, 1998) başlıklı makalesinde, Meclis-i Meşayih arşivini ilk kez tanıtarak bu arşivdeki malzeme hakkında genel bilgiler ortaya koymuştur. Konuyla ilgili olarak makale düzeyinde yapılmış olan bir başka çalışma ise, "*Meclis-i Meşayih ve İstanbul'da Şeyhlik Yapmış Beş Zatın Kendi Kaleminden Terceme-i Hâli*" (Kara, 2002) başlıklı makaledir. İsmail Kara makalesinde, Meclis-i Meşayih hakkında önemli tespitlerde bulunarak, Meclis-i Meşayih öncesi yapılan uygulamalarla ilgili kıymetli bilgileri araştırmacıların dikkatine sunmuştur.

Tez düzeyindeki çalışmalar açısından, Hür Mahmut Yücer'in "*XIX. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*" (Yücer, 2001) başlıklı doktora tezinin ilgili bölümleri; Osman Sacid Arı'nın "*Meclis-i Meşayih Arşivi'ne Göre Hicrî 1296-1307 (Miladi 1879-*

1890) Yılları Arasında Osmanlı Tekkelerinde Ortaya Çıkan Problemler” (Arı, 2005) adlı yüksek lisans tez çalışması ve Mine Durmuş’un “*Meclis-i Meşayih’in Kuruluşu ve Sultan II. Abdülhamid Dönemi Faaliyetleri*” (Durmuş, 2016) adlı yüksek lisans tez çalışması dile getirilebilir.

Konuya dair çalışmalara baktığımızda, özellikle tasavvuf ve tarih alanındaki çalışmaların ön plana çıktığını ve genel olarak tarihi sürecin ele alındığını belirtebiliriz. Bu çalışmada ise konu, özellikle din sosyolojisi çerçevesinde ele alınarak Meclis-i Meşayih’in kararları üzerinde durulacak ve meclisin sahip olduğu fonksiyonlar dile getirilecektir.

Osmanlı Devleti’nde yaşanan geniş boyutlu modernleşme hareketleriyle beraber devlet, yeniden biçimlendirme ve bilim ve teknikte yükselme amacına uygun bir şekilde “meclis” ve “encümen” adıyla bazı resmi yapılar kurmaya başlamıştır. İlk yıllarında bu meclisler birer danışma organı niteliğinde faaliyet yürütmüştür (Özer, 2007: 123-124). İşte bu bağlamda açılan meclislerden biri de Meclis-i Meşayih idi. Bu çerçevede Meclis-i Meşayih, tekkelerin tarikat adap ve erkânına göre yönetimlerini sağlamak ve tekke şeyhliklerine faziletli ve bilinen şahısları görevlendirmekle yükümlü olarak kurulmuştur.

Meclis-i Meşayih’in son dönemlerinde, meclis üyeleri içinden seçilen üç kişilik bir Encümen-i İlmi kurulmuştur. Bu encümenin görevi; tasavvuf geleneğinin dini terbiyesi ve manevi feyizlerinden Müslümanları faydalandırarak biçimde tekkelerde uygulanan usul, edep, ayin ve seyrüsülükün kadim geleneklerini canlandırarak, sufilik mesleğini mütefekkir ve münevverler nazarında yükseltmek ve tekkelerde uygulanacak olan ilmi esasları düşünüp kararlaştırmaktır (Ergin, 1977: 280).

Encümen tarikatların usul, edep ve ayinlerinin biçim ve uygulamalarını risale şeklinde yazarak Meclis-i Meşayih’e sunacak, orada görüşülüp karara bağlandıktan sonra bastırılarak, mündericatına göre hareket edilecek şekilde tekke şeyhlerine dağıtılacak ve akabinde bunlar bir araya getirilerek Mecelle-i Sofiyye adıyla da yayınlanacaktı. Encümenin kararı, Meclis-i Meşayih tarafından görüşüldükten ve Şeyhülislam tarafından da onaylandıktan sonra Ceride-i İlmiyye ile yayınlanacaktı (Pakalın, 1993: 430).

Bu çalışmada makro yöntem temelli, açıklama esasına dayalı ve dolaylı gözlem tekniği kullanılmıştır. Dolaylı gözlem, alan çerçevesinde makro bakışla tarihsel dokümantasyona uygun veri toplama tekniğidir. Tarihsel doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular açısından içerisinde bilgi barındıran yazılı malzemenin analizini ifade etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187). Bu bağlamda, özellikle Meclis-i Meşayih Defterleri ve bu defterler içinde de Karar Defterleri büyük bir önem taşımıştır. Bu sebeple çalışma açısından temel veri kaynağı olan Meclis-i Meşayih Karar Defterleri kayıtları ve konuyla ilgili çalışmalar tarihsel süreç de göz önünde bulundurularak analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada tarama modeli temel

alınarak hareket edilecektir. Bu model, geçmişte ya da güncel olarak mevcudiyetini koruyan herhangi bir durumu var olduğu gibi tasvir etmeyi hedefleyen bir yaklaşım şeklindedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 101).

2. Meclis-i Meşayih'e Giden Süreç

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıla kadar, genel anlamda tekkeler devlet kontrolü altında olsa da tarikatları kontrol eden ve tekkelerin yönetim işleriyle meşgul olan bir yapı söz konusu değildi. Teşkilatlanmalarında önemli oranda özerkliğe sahip olan tekkeler üzerindeki devlet kontrolü, 19. yüzyılın başlarından itibaren bürokraside yaşanan merkeziyetçi yaklaşıma paralel olarak artmaya başlamıştır.

Bu anlamda yaşanan ilk gelişmeler III. Selim döneminde meydana gelmiştir (Aydın, 2003: 247). Başkentte bulunan birçok şeyhin şikâyet ve müracaatı üzerine çıkarılan bir fermanla şeyhlerden oluşturulan bir heyete şu sorumluluklar yüklenmiştir: Şeyhler ve müritleri içinde itikadı bozuk, dalalet ve fesat sahibi olanların durumları kontrol edilerek saraya iletilecek; herhangi bir izne gerek duymaksızın kendi başlarına tekke açanlar ihbar ve men hatta te'dip edilecek ve İstanbul ve Bilad-ı Selase'de tekke kurmak ve zikir yapmak isteyen şeyhler, bu hakka, ancak o bölgede itikadı sahih, takva sahibi ve kabul gören meşayihin müsaade ve yönlendirmesiyle sahip olabilecektir. Ancak, sözü edilen şeyhler meclisi, görevlerinde ihmalkâr davrandığı ve uygunsuz hareketlerle sufileri "tekdir ve tahkir" ettikleri için bir müddet sonra kaldırılmıştır. Daha sonra benzer sorumlulukları ifa etmek üzere, üç kişilik yeni bir heyet daha kurulmuştur (Özer: 2007: 126).

Bu anlayış çerçevesinde yaşanan önemli bir gelişme de tekke vakıflarını, Evkaf-ı Humayun'un kontrolüne tabi hale getiren ferman olmuştur (Aydın, 1998: 93). Bu fermanla; Osmanlı Devleti'ndeki aynı tarikata bağlı tüm tekkeler, ilgili tarikatın İstanbul asitanesi merkez kabul edilerek oraya bağlanmış, şeyhliği boşalan bir tekkeye şeyh tayininde tevcihin Şeyhülislamlık makamına arz edilmesi usulü getirilmiş ve taşradaki tekkelere şeyh tayininde merkez tekkenin görüşünün alınması uygulamasına geçilmiştir. Böylece tüm tekkeler, yönetsel açıdan Şeyhülislamlığın, mali yönden ise Evkaf-ı Hümâyun Nezareti'nin denetimi altına girmiştir.

Merkez tekke uygulamasıyla devlet tekkelere müdahale etme işini yasal bir zemine oturtmuştur. Aynı ekolden gelen tekkeleri daha çok merkezi yönetimin yanı başındaki tekkelerden seçmek suretiyle ve nasıl bir şeyh, nasıl bir tekke ve derviş tasavvur edildiğini bizzat ferman ve emirler yoluyla bu merkezlere dikte ederek, bütün bir tasavvuf dünyasını tasarılamak istemiştir. Böylece hem giderek bozulan bu kurumları ıslah etmek hem de bu yapıları kontrol altına almak hedeflenmiştir (Işık, 2015: 257).

Bu girişim çerçevesinde dönemin en etkili tarikatlarından biri olan Bektaşiliğin tasfiye edilmesi, Sultan II. Mahmud'un tarikatlara karşı başlatmış olduğu nispeten sıkı kontrol mekanizmasının ilk ayağını oluşturmuştur. Bektaşiliğin yasaklanmasından

sonra tarikatlar bir anlamda muhtariyetlerini yitirmiş ve yapılan düzenlemelerle, neredeyse tüm tarikatlar çok sıkı bir kontrole tabi kılınmıştır (Durmuş, 2016: 23-24). Bu bağlamda, zaman zaman Bektaşî dergâhlarının tekrar faaliyete geçmesi ile ilgili resmi talepler “Meclis-i Meşayih” tarafından kabul edilmemiştir (Yılmaz, 2015: 290). Buradan da anlaşılmaktadır ki Bektaşî tarikatının yasaklanmasına dair II. Mahmud döneminde alınan karar etkisini hâlâ sürdürmektedir (Maden, 2018: 162).

Bu dönemde tekkelerle ilgili olarak yapılan en kapsamlı düzenleme, 1836 tarihli düzenleme olmuştur. Bu düzenleme ile tarikat şeyh ve dervişlerine ait kıyafetlerin sıradan insanlar tarafından kullanılmaması, sadece tekkelerde ikamet eden şeyh ve dervişler tarafından giyilmesi gerekliliği belirtilmiş ve bu şekilde sıradan insanların derviş kıyafetleri ile çarşı pazarda dolaşmaları yasaklanmıştır. Ayrıca dervişlere bağlı oldukları şeyhleri tarafından mühürlenmiş tezkireler verilmesi istenmiş, bu kararlar herhangi bir tarikata mensup olan dervişlerin, bu tezkireler vasıtasıyla tanınması ve o tarikata bağlı olmayan şahısların tekkelere girmelerinin engellenmesi hedeflenmiştir (Haksever, 2009: 45).

Tekkelerin devlet tarafından denetim ve kontrolünün sağlanması için yapılan birtakım düzenlemelerde, 1859’da meydana gelen Kuleli Vakası’nın da etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sultan Abdülmecid’in saltanatının son yıllarında meydana gelen bu olay aslında başarısızlıkla sonuçlanan bir darbe girişimi, Osmanlı Sultan’ına karşı bir suikast planıdır (Yılmaz, 2017: 519). Bu girişimi ilginç kılan taraf, üyeleri arasında meşayih ve ulemeden bazılarının ve özellikle Nakşibendi tarikatına bağlı asker ve sivil bürokratların yer almış olmasıdır (Onaran, 2007: 18). Nitekim yapının başında da Bayezid Medresesi müderrisi Süleymaniyeli Şeyh Ahmed Efendi bulunuyordu (Türkmen, 2002: 356).

Kuleli Vakası hazırlık aşamasının ötesine geçememiş bir isyan girişimi olmasına rağmen, sonraki yıllarda basın yoluyla görünürlükleri giderek artacak olan Osmanlı muhaliflerinin önemsedikleri bir referans haline gelmiştir (Onaran, 2007: 9). Hareketin lideri Şeyh Ahmed, darbe planını gece gerçekleştirmeyi düşünüyordu. Ancak 14 Eylül 1859 Çarşamba günü Şeyh Ahmed ve cemiyet üyeleri, Kılıç Ali Paşa Camii’nde toplantı halinde iken yapılan baskınla tutuklanmıştır (Düzen, 2015: 45-46; Düzen, 2017: 122).

Abdülmecid’e düzenlenen darbe girişiminden sorumlu olarak tutuklanan 41 şahıstan 15’inin Nakşibendi tarikatı ile irtibat içerisinde oldukları ve bunların tarikatın Halidi koluna bağlı oldukları görülmektedir. Tutuklananlar arasında bulunan Şeyh Ahmed, Hazergradlı Şeyh Feyzullah ve Kütahyalı Evliyazâde Şeyh İsmail Efendi Nakşî şeyhlerindedir. Ancak şeyhlerin aynı tarikattan olması ve teşebbüs içerisinde bu tarikata mensup olanların bulunması, politik eksende düşünülmesi gereken bir durumdur. Zira bu girişimin, Nakşibendiliğin Halidi kolundan beslenen bir hareket olmakla beraber bütün Halidilerin görüşünü yansıtmadığı da göz ardı edilmemelidir. Osmanlı payitahtındaki bu olaydan sonra tekkelerin daha sıkı kontrol altına alındığı

ve bununla ilgili düzenlemelerin daha da etkin hâle getirilerek Meclis-i Meşayih sürecinin hız kazandığı görülmektedir.

3. Meclis-i Meşayih'in Kuruluşu ve Yapısı

Tanzimatla birlikte, II. Mahmud dönemindeki ıslahat hareketlerine yenileri eklenmiş ve bu çerçevede Şeyhülislamlığa bağlı olarak 1866'da kurulan Meclis-i Meşayih ile tarikatlar tek bir çatı altında toplanarak kontrol edilmeye çalışılmıştır (Yakut, 2015: 63-64).

Meclis-i Meşayih'in tam olarak kurulup harekete geçtiği tarih 15 Kasım 1866'dır. Fakat bu tarihten bir hafta önce Şeyhülislamlık Makamı'ndan Meclis-i Vâlâ için hazırlanan raporda, yaklaşık olarak iki yıl önce Meclis-i Meşayih'in oluşturulmasına rağmen "layıkıyla" kurulamadığı ve yapılan başvuruların Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından "mevki-i icraya" konulamadığından söz edilmiştir (Varol, 2013: 261). Bu açıdan 1864 yılını meclisin kuruluş yılı olarak değil de sürecin başladığı yıl olarak ele alabiliriz (Akman, 2013: 47).

Meclisin kurulması ile Dersaâdet ve Bilâd-ı Selase'de (Galata, Üsküdar, Eyüp) bulunan tekke ve zaviyelerin meşihat makamlarına istenilen özelliklere sahip şeyhlerin atanması, buralarda meskûn olan şeyh ve dervişler arasında çıkabilecek sorunların çözümlenmesi görevleri Meclis-i Meşayih'in uhdesine bırakılmıştır. Bu noktada tekke ve zaviyelerin meşihatlarıyla ilgili herhangi bir karar alınmasında Evkaf Nezareti'ne takdim edilen arzuhaller üzerine sürecin başlatılacağı, buna istinaden ilgili tekkelerin kayıtlarının çıkartılıp incelendikten sonra Meclis-i Meşayih'e havale edileceği de ortaya konulmuştur (Durmuş, 2016: 26).

Meclis-i Meşayih "sülehâ-yı meşâyih" diye tasvir edilen üyelere oluşmaktaydı, burada dikkat çeken husus ise bu üyelerin hepsinin tarikat şeyhi olması idi (Varol, 2010: 50). Bu gelişmelere bağlı olarak Meclis-i Meşayih, Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Osman Selahaddin Dede'nin başkanlığında, üyelerinin her biri farklı tarikatlardan seçilen beş azadan meydana getirilmiştir. Sadiyye Tarikatı'ndan Ataullah Efendi, Kadirihâne postnişini Şerafeddin Efendi, Sünbülüye Tarikatı'ndan Muhammed Nureddin Efendi, Halvetiyye Tarikatı'ndan Nasuhi Dergâhı şeyhi Muhyiddin Efendi ve Nakşibendi Murad Molla Dergâhı şeyhi Ârif Efendi'den oluşan meclisin aza sayısı 1870 yılında altıya çıkarılmış ve Rıfaiyye Tarikatı'ndan da bir temsilci alınmıştır.

1875 yılından itibaren devlet, tarikatları Şeyhülislamlık çatısı altında bulunan Meclis-i Meşayih üzerinden denetim ve gözetim altında tutma politikasını biraz daha ileri boyutlara taşıyarak "rical-i ilmiyeden" Meclis-i Meşayih Nâzırı sıfatıyla tekke şeyhlerinin dışında, meclise doğrudan devlet temsilcisi sıfatıyla bulunan bir şahsı görevlendirmiştir. İlk olarak bu göreve Kütahyavî Hakkı Efendizâde Yakup Efendi tayin edilmiş ve aynı zamanda medrese menşeli bir de kâtip atanmıştır. 1881 yılında mecliste 12 üyenin yer aldığı görülmektedir (Akman, 2013: 66). 1891 yılında da kâtipten ayrı olarak bir de mukayyit göreve başlamıştır (Işık, 2015: 263).

Aza sayısı senelere göre azalıp artmış, 1892-1897 yılları arasında ise Meclis-i Meşâyih reisliği boş kalmıştır. 1902 yılında Meclis-i Meşâyih Nazırlığı kaldırılmış, 1911 yılında Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi görevde iken aza sayısı ikiye düşürülmüştür. Daha sonraki yıllarda ise Meclis-i Meşâyih, “Meclis-i Meşâyih’in Tevsii Kanunu”yla bir reis ve yedi üyeden oluşacak şekilde daha geniş çapta yeniden kurulmuştur (Aydın vd, 2006: 146).

Böylece başlangıçta Şeyhülislamlığa bağlı olmakla birlikte yine de kendi içerisinde görece daha özerk bir yapıya sahip olan bu meclis devlet temsilciliği ve ulemanın da fiilen işin içine girmesiyle tamamen merkezi idareye ve ideolojiye bağımlı bir yapıya dönüşmüştür denilebilir (Işık, 2015: 264). Meclis-i Meşâyih’in yürütmüş olduğu tekkeleri idare ve denetleme görevi diğer bazı yardımcı kuruluşlar vasıtasıyla da yerine getirilmiş ve merkez tekkeler ile taşra encümenlikleri bu konuda önemli roller üstlenmiştir (Özer, 2007: 130).

Meclis-i Meşâyih’in kurulmasıyla, bir süredir devam etmekte olan tekke ve tarikatları denetleme fikri bir anlamda ‘tepe noktası’na ulaşmıştır. Bütün tekkeler, Şeyhülislamlığın bir alt dairesi olan Meclis-i Meşâyih’e bağlanmıştır. Aldığı kararları Şeyhülislamlığın onayına sunan Meclis-i Meşâyih, ekonomik konularla ilgili durumları da Evkaf-ı Hümayun Nezareti’ne havale etmekteydi. Böylece tekke ve tarikatlarda asırlardır devam eden gelenek ve özerklik önemli ölçüde değişmiş oluyordu. Meclis-i Meşâyih’e giden süreçteki uygulamalar ve Meclis-i Meşâyih’in kurulması, bu dönemde pek çok farklı alandaki modernleşme merkezli uygulamanın tasavvuf ve tarikatların payına düşen kısmıdır denilebilir (Arı, 2005: 35).

4. Meclis-i Meşâyih Nizamnameleri

Meclis-i Meşâyih’in kuruluşuyla birlikte görevlerinin belirlenmesi için 17 maddelik bir layiha hazırlanmış (BOA. MVL 1042/39 29.C.1283) ve meclis üyeliğine seçilen meşâyihin isimleri de bir pusula ile Sadaret’e sunulmak üzere Bab-ı Meşihat’in tezkeresine ilave edilmiştir. Tezkere, Sadaret makamı tarafından Meclis-i Vala’ya havale edilmiştir. Burada ise Kavanin ve Nizamat Dairesi tarafından müzakere edilerek Meclis-i Valâ tarafından uygun bulunmuştur. Daha sonra ise padişahın iradesine arz edilmiş ve padişahın tensibini havi olarak 15 Kasım 1866 tarihli irade ile nizamname yürürlüğe girmiştir (Aydın, 1998: 94).

Böylece Bektaşiliğin yasaklanmasıyla başlayan tekkeleri denetim altına alma düşüncesi bir “nizamname” ile ilk defa dile getirilmiştir. Bu çerçevede tekkelerin ellerinde bulundurduğu bazı özerk hallerinin de denetim mekanizmasına dâhil edildiği ve sınırlarının çizildiği düşünülebilir. Ayrıca meclis üyelerinin mutasavvıf olmaları bu çerçevede pragmatik anlamlar taşıyor olabilir. Meclisin direkt olarak Şeyhülislamlığa bağlanması, şeyhlerin güçlerinin azaltılmasının net bir ifadesidir. Şeyhler ancak kendileri için çizilen sınırlara riayet ederek konuları değerlendirebilecek ve bu bakış açısıyla karar verebilecektir (Varol, 2013: 270-271).

Meclisin kuruluş gerekçesinin belirtildiği *Meclis-i Meşayih Nizamnamesi*'nde meclisin tarikatlarla ilgili olarak hangi konularda karar verici olduğu açık bir biçimde ifade edilmiştir. Meclis-i Meşayih'in kuruluşu, görevi, yetki ve sorumluluklarının belirlendiği söz konusu nizamnameyle tekkeler için eskiden beri var olan ve uygulanan kural ve kaideler bir araya getirilerek ilgili işlerin tek bir elden yürütülmesi hedeflenmiştir. Meclisin, devletin en üst makamlarından biri olan Şeyhülislamlık makamına bağlanması devletin tarikatları kontrol altında tutma konusuna ne kadar önem verdiğini de göstermektedir.

Meclis-i Meşayih'ten önce tekke ve zaviyeler ile ilgili meselelerin Şeyhülislamlık makamında görüşülüp karara bağlandığı bilinmektedir. Dolayısıyla yeni bir meclisin kurulmasıyla Şeyhülislamlığın tarikatlarla ilgili yükü hafifletilmiş ve devlet tarikatlar üzerindeki kontrolünü daha etkin bir boyuta taşıyabilmiştir. Çünkü yeni bir kurum tesis edilerek görev alanının belirlenmesi bir anlamda kontrolün de daha etkin sağlanması olarak değerlendirilebilir (Durmuş, 2016: 30-31).

Nitekim meclisin faaliyete geçmesinden beş yıl sonra sorumluluk alanı taşırayı da içine alacak biçimde genişletilmişti. Böylece, taşrada bulunan tekkelerdeki meşihat değişikliklerinin önce mecliste ele alınması ve sonra Evkâf-ı Hümâyun Nezareti'ne mazbata olarak sunulması için gerekli zemin hazırlanmış oluyordu (Varol, 2010: 54).

1891'de mevcut nizamname; beklentilerin tam olarak karşılanamaması, kimi hükümlerin kapalı kalması ve pratikte yaşanan problemler nedeniyle tekrar ele alınarak düzenlenmiştir (BOA. ŞD 2569/21 26.L.1308). Bu yeni nizamname ile herhangi bir tekke şeyhi vefat eder ve şeyhin çocuklarının reşit veya ehil olmaması durumu söz konusu olursa şeyhliğin dışarıdan birisine verilebileceği öngörülmüştür. Fakat çocuğun reşit olduktan sonra bu görevi devam ettirebilmesi için Meclis-i Meşayih tarafından şeriat ve tarikat adabıyla ilgili yapacağı sınavda başarılı olması şartı konulmuştur. Yapılan sınavda başarılı olunamaması halinde görevin kendisinden alınacağı belirtilmiştir.

Yapılan sınavlara hem örnek olması ve hem de sınav içeriği hakkında bilgi vermesi açısından; 1738 No'lu Meclis-i Meşayih Defteri'nde yer alan ve Fahrettin Efendi'nin Bâli Dergâhı'na atanma belgesi olan imtihan kâğıdı oldukça önemlidir.

Tablo 1: Meclis-i Meşayih İmtihan Kâğıdı Örneği

Konular	Sorular	Cevaplar
Fıkıh	[1] Abdest'in farzları kaçtır ve nedir?	[1] "Ey imana ermiş olanlar! Namaz kılacağınız zaman yüzünüzü, ellerinizi ve dirseklere kadar kollarınızı yıkayın ve ıslak ellerinizi başınızın üzerine hafifçe sürün ve bileklere kadar ayaklarınızı yıkayın!" [Mâide, 5/6]

	[2] Cuma namazının farziyeti ne ile sabittir?	[2] “Cum’a günü namaz için ezan okunduğu zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun!” Cum’a, [62/9]
	[3] Teyemmüm ne zaman caizdir ve sureti nedir?	[3] “Ve hiç su bulamıyorsanız, o zaman temiz toprağı alın, onunla yüzünüzü ve ellerinizi hafifçe ovun!” [Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6]
Kelam	[4] Kur’ân-ı Kerîm mahlûk mudur değil midir?	[4] “Kur’ân mahlûk değildir. Rab Teâlâ’nın Kelâmı da, diğer insanların sözleri gibi yaratılmış değildir.” [el-Oşî, Bed’u’l-Emâlî, 11’inci beyit]
	[5] Vücûd-ı Bârî’ye delil-i şer’î nedir?	[5] “Vücûd-ı Sâni’-u Bânî Kadîm’e, Delillerdir, havâdis cümle erkân, Çü yok halk-ı halâyık ihtilâfı, Bilindi bir dürür bu hükme Sultân.” [Hızır Bey, Kasîde-i Nûniyye, s. 3, 6 ve 7’nci beyitler] “Mahlûkatın hakiki mabudu olan Allah bizim koruyucumuz ve efendimizdir, kadimdir ve kemal sıfatlarıyla muttasıftır” [el-Oşî, Bed’u’l-Emâlî, 2’nci beyit]
	[6] Enbiyâ’nın bi’setlerindeki hikmet nedir?	[6] [a] İnsanlara her iki dünyada kurtuluş yolunu göstermek. [b] İnsanları âhirete yöneltmek. [c] Dünya işlerini düzene sokmak.
Tasavvuf	[7] Tarîkat-ı Aliyye-i Nakşibendiyye’nin âyin ve erkânı nedir?	[7] Letâf-i Hamse ve evrad-ı malûme

	[8] Hatm-i Hâcegân usulü nedir?	[8] Önce istiğfâr, Ervâh-ı Hâcegân ve Pîrân'dan istimdâd, Salevât-ı Şerîfe, İhlâs-ı Şerîf, Fâtîha-i Şerîfe, Salevât-ı Şerîfe ve diğerleri.
	[9] Mensubu olduğunuz Pîr-i Tarîkat'ın nâm-ı şerifleri, târîh-i vefatları nedir?	[9] Şâh-ı Nakşibend Muhammet Bahâettin, hicri 665 yılında vefat etmiştir.

Ayrıca Meclis-i Meşâyih'in 1736 No'lu Defterinin 24 numaralı; Garbî Karaağaç Kazası Niyazlar Köyünde Niyazi Baba Dergâhı meşihat imtihanı için, Tasavvufla ilgili olarak Meclis-i Meşâyih tarafından düzenlenen; "1- Tarikat nedir? 2- Âdâb-ı Tarikat nedir? 3- Merâtib-i Nefs nedir? 4- Tarikatta sülûkten maksat nedir?" şeklindeki soruların Evkaf Nezareti'ne gönderilmesine dair kararı da başka bir örnek olarak ele alınabilir.

Sınavlara bağlı olarak imtihanları geçemeyenlerin şeyhliğe atanamayacağını; Meclis-i Meşâyih'in 1771 No'lu Defteri'nin 73/54 numaralı; Şeyh Osman Efendi'nin talep ettiği şeyhlik için imtihanı geçemediğinden tayininin yapılamayacağı kararı göstermektedir. Yine aynı defterin 84/138 numaralı; Mütevellisi bulunduğu Aksaray Bostancı Baş Abdullâh Ağa Mahallesi'nde metfun Tokmaklı Dede Türbesi havalisine, âyin icra etmek üzere inşa eylediği tevhidhane ve oda için tanzim eylediği vakfiye gereği olarak, meşihat cihetinin uhdesine tevcihini talep eden Mehmet Ekrem Efendi'nin, yapılan imtihanda ehliyeti olmadığı anlaşıldığından, talebinin kabul edilemeyeceği gibi, orada toplanarak mukabele icrasının da uygun görülmediği kararı bu durumu gözler önüne sermektedir.

Böylece, ön görülen özellikleri taşımayan şahısların tekke şeyhliğine atanmaları engellenmiştir. Diğer taraftan meclis, şeyh çocuklarının mağduriyet durumunda kalmamaları için de müşterek atamalar yapılabileceğini beyan etmiştir. Fakat bu noktada tekke yönetiminin yine tek bir şahıs tarafından yürütüleceği, diğer kardeşin ise tekke şeyhi olan kardeşi tarafından tekkede hayatını devam ettirmek ve ihtiyaçlarını gidermekle mükellef olduğu hükme bağlanmıştır (Durmuş, 2016: 32).

Tadilen kaleme alınan yeni düzenleme ile eski nizamname genişletilerek biraz daha açık hale getirilmiştir. İstanbul'daki tekkelerde şeriat ve tarikat adabına aykırı durumlar ortaya çıktığı zaman öncelikle bu davranışın şeyh tarafından sergilenmesi halinde, o tekkenin şeyhinin meclise celp edilerek şiddetli bir şekilde uyarılması gerektiği vurgulanmıştır. Eğer, şeyh bu davranışına devam ederse bu defa Şeyhülislamıktan ağır bir uyarı yazdırılması ön görülmüştür. Buna rağmen, söz konusu davranışın tekrarı durumunda, âyin yaptırmaktan men edilmesi ve belli bir süre zarfında başka bir şeyhin oraya atanabilmesi düşünülmüştür. Eğer hala bu şeyhin davranışlarında değişiklik olmaz ise, bu kez şeyhliği üzerinden alınabilecek ve başka

bir şeyhe meşihat görevi aktarılabilecekti. Ancak aykırı davranışlar bir halife veya derviş tarafından ortaya konulursa, o şahıs da meclise çağrılarak uyarılabilecekti. Aykırı davranışların devam etmesi halinde ise bu kez hırka ve tacının kendisinden alınması karara bağlanmıştır.

Nizamnamede bulunan önemli bir değişiklik ise, birtakım kişilerin bazı cami, mescit, türbe ve kendi evlerinde zikir ayinlerinde bulunmalarından kaynaklanan bir düzenleme idi. Aslında, bu durum devlet-tekke ilişkilerinde önemli bir kırılmayı da içinde barındırmaktaydı. Nizamname ile daha önceden, şeyhlerin kendi evlerini tekke haline dönüştürmeleri devlet yetkilileri tarafından fiili bir durum olarak kabul edilirken, bu defa bizzat Şûrâ-yı Devlet, söz konusu hususla ilgili yapılmış düzenlemenin tekrar ele alınmasını istemiş ve bir anlamda da devletin konu hakkındaki hassasiyeti ortaya konulmuştur. Böylece, yeni nizamname ile meşihati bulunmayan cami, mescit, türbe ve hanelerde zikir yapılması yasaklanmıştır.

Genel olarak, tadilen kaleme alınan nizamname ile, fiili olarak yaşanan değişimler bağlamında geliştirilen farklı uygulamaların yazıya aktararak, Şeyhülislamlığın yönlendirmesi ile yeni bir nizamname oluşturulmuş oluyordu. Böylece bu nizamname ile Şeyhülislamlığın kontrolü daha güçlü hale getirilmiştir. Özellikle, bu durumu merkezi otoritenin taşradaki tarikatları kontrol etme gayreti olarak anlamak da mümkün görülmektedir (Varol, 2010: 55-58).

Her iki nizamnamede de Meclis-i Meşayih'in Şeyhülislamlık makamından ayrı ve müstakil bir kurum olmadığı, ona bağlı bir birim olarak kurulduğu ve meclisin aldığı her kararın üst mercie gitmeden önce Şeyhülislamlık tarafından onaylanması gerektiği açıkça dile getirilmiştir. Sonuç olarak; yaşanan zaman diliminin ortaya çıkarmış olduğu ihtiyaçlardan dolayı yeniden kaleme alınan *Meclis-i Meşayih Nizamnamesi*'yle devlet, tekkeler üzerindeki kontrolünü Şeyhülislamlık ve onun altında bir kurum olan Meclis-i Meşayih ile bütün Osmanlı topraklarını içine alacak biçimde genişletmiştir (Durmüş, 2016: 38-40).

Meclis-i Meşayih'in 1866 yılına ait ilk nizamnamesiyle 22 madde olarak 1891'de yeniden düzenlenen *Meclis-i Meşayih Nizamnamesi* arasında birtakım farklılıklar da söz konusudur. Bunlardan en ciddi biçimde göze çarpanı, meclise Şeyhülislamlıktan bir nazırın atanmasıdır. Böylece meclisin karar verme aşamasında da Şeyhülislamlık makamının kontrolü ve yönlendirici özelliği ön plana çıkarılmıştır. Tartışmalı konularda nazırın alacağı kararın geçerli olması Şeyhülislamlığın meclis üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. 1891 nizamnamesinde Meclis-i Meşayih'e başkâtip dışında bir reis ve ihtiyaçlar doğrultusunda birkaç kâtip daha atanacağı da belirtilmiştir. Bu suretle ilk nizamnamede ifade edilmeyen teşkilat yapısının temel noktalarına açıklık getirilmiştir. Bunun yanı sıra devlet kontrolünün de artırıldığı düşünülebilir.

İkinci olarak ilk nizamname Şeyhülislamlık makamı tarafından hazırlanmışken, ikinci nizamname bizzat Meclis-i Meşayih tarafından kaleme alınmıştır. Meclis birtakım konular hakkında karar alma noktasında birinci nizamnameyi yetersiz bularak bazı değişikliklerin yapılmasını istemiştir.

İki nizamname arasındaki bir diğer önemli fark ise meclisin görev alanının sınırlarının genişletilmesiyle ilgilidir. Meclis-i Meşayih'in Dersaâdet ve Bilâd-i selâse ile sınırlandırılan görev alanı nizamname ile taşrayı da içine alacak biçimde genişletilmiştir. Bu düzenlemeler Meclis-i Meşayih'in ikinci nizamnamesine dâhil edilmiş ve taşrada durumun nasıl yürütüleceği, meclisin buralarda bulunan tekkelerle ilgili nasıl hareket edeceği konusu detaylı bir biçimde belirtilmiştir. Bu açıdan Meclis-i Meşayih tarafından düzenlenen ikinci nizamnamede ilk nizamnameye göre konular daha ayrıntılı bir biçimde ele alınarak, muğlak kalan konuların açıklığa kavuşturulduğu ve meselelerin daha detaylı bir şekilde izah edildiği görülmektedir.

1918'de kaleme alınan üçüncü *Meclis-i Meşayih Nizamnamesi*'yle de bütün tekke ve zaviyeler Meclis-i Meşayih'e bağlanmak istenmiş (Özer, 2007: 129) ve bu doğrultuda yeni bir nizamname ile beraber bazı talimatnameler de yayınlanmıştır.

Bu yeni düzenlemeye göre vilayet, liva ve kazalardaki taşra teşkilatı "Encümen-i Meşayih" ismiyle, müftü veya ulemeden birisinin başkanlığında ve meşayih'ten iki üye seçilmek suretiyle meydana getirilecekti. Ayrıca Meclis-i Meşayih üyelerinden meydana gelen "Encümen-i İlmî" oluşturulacak ve bunlar tasavvuf ve tarikatlarla ilgili inceleme ve araştırmalarda bulunacak; yapılan çalışmalar da *Mecelle-i Süfîyye*'de yayınlanacaktı. Daha önce mevcut olan Merkez Tekke uygulaması da biraz değiştirilerek devam ettirilecekti. Ancak bunlar, geç bir dönemde kararlaştırıldığı ve bir müddet sonra Meclis-i Meşayih ortadan kalktığı için ciddi bir uygulama alanı bulamamıştır (Ari, 2005: 37).

Öncekilerden farklı olarak bu düzenlemenin ikinci maddesi ile bütün tekke ve zaviyeler Meclis-i Meşayih'in yetki ve kapsamı altına almıştır. Beşinci madde ile de Meclis-i Meşayih, meşayihe ait sicill-i ahvalin tanzimi, tekke ve zaviyelere ait vakıfların kaydı, teftişi ve kuralların uygulanması konularında görevli kılınmıştır. Dini ve ilmi konulara yapılan vurgulardan başka yeni nizamnamenin dokuzuncu ve onuncu maddeleri ile meşayih için "icra-yı imtihan" hususu dile getirilmekte, taşrada ise bu işi yeni kurulacak olan "Encümen-i Meşayih" in yerine getireceği ifade edilmektedir. Nizamnamenin on üçüncü maddesi ise "Şeriat hizmetini muntazaman yerine getirmeyenlerin görevlerine son verileceği" ve bu konuda Meclis-i Meşayih tarafından bir talimatname yayınlanacağı hükmünü içermektedir.

Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin devletleşme döneminden itibaren tarikatlarla olan ilişkilerinin tarihsel gelişim süreci ile birlikte değerlendirildiğinde Tanzimat Dönemi'ndeki ihtisaslaştırılmış modern meclislerle daha pratik ve pragmatik bir yönetim hedefleyen devlet, Meclis-i Meşayih uygulamasına geçerek tarikat gruplarının

merkezinde yer alan şeyhi tamamen kontrol edilebilir bir hale getirmek suretiyle Hanefî-Sünnî İslam potasında eritmeyi ya da asgari düzeyde o çizgiye olabildiğince yaklaştırmayı düşünmüştür (Işık, 2015: 268).

5. Meclis-i Meşayih'in Faaliyet ve Kararları

Meclis-i Meşayih, kendisine devlet eliyle çizilen sınırlar çerçevesinde faaliyet yürütmüştür. Nizamnameleri ile bu kuruma tekke ve zaviyelerle ilgili farklı konularda görev ifa edebilmesi için yetki verilmiştir. Bu noktada kurumun defterlerine bakıldığında meclisin genellikle kendisine gelen talep ve şikâyetler çerçevesinde faaliyet yürüttüğü görülebilmektedir. Bunun yanı sıra bazen kendisine verilen yetkiler bazında kurumun resen bazı konuları ele aldığı ve bu doğrultuda icraat yürüttüğü de görülmektedir.

Meclis-i Meşayih faaliyetleri süresince tekke ve zaviyelerle ilgili bütün sorunlarla ilgilenmiş ve buralarda geleneksel tarzdaki tarikat kurallarına göre işleyişin sağlanmasına çalışmıştır. Aynı zamanda bu kurum tekke ve tarikatlarda ortaya çıkan problemlerin çözümü için bir başvuru mercii olmuştur. Devlet ve toplumun çeşitli kesimleriyle sorun yaşayan tasavvuf çevreleri bu yapının oluşturulmasıyla ilk kez sorunlarını çözmekle görevli bir devlet kurumu ile muhatap olmuştur (Çift, 2017: 71).

Meclisi Meşayih'in temel amacı liyakatsiz şeyhlerin göreve gelmelerini ve tarikatların yozlaşmasını önlemektir. 1867 tarihli *Tevcihat Nizamnamesi* yayınlandığında meşayih merkezi şeyhlerin atanması kararını kabul etmemiş ve ilgili atama kararlarının nizamnameden çıkarılmasını istemiştir. Zira bu durum yalnızca şeyh atamalarını değil yeni kurulacak olan tekkelerin de önünü kapatacak olan bir uygulama olacaktı. Zira birçok şeyh evini tekkeye çevirmek suretiyle bu işe başlamıştı (Işık, 2015: 258).

Devletin şeriata uygun şeyh atamak kadar var olan tekke sayısını sabitlemek gibi bir amacının da olduğu meşayih tarafından fark edilmişti. Bunlara bağlı olarak Meclis-i Meşayih'ten beklenen fayda devletin öngördüğü istikamette bir reformu tarikatlara kabul ettirmektir denilebilir. Meclis-i Meşayih adına yayımlanan nizamname ve talimatnamelerde dervişlerin eğitimi, şeyhlerin ehil insanlar arasından seçimi ve tasavvufi çalışmaların aksamadan yürütülebilmesi için tekkelerin ıslah edilmesi gibi konular gündeme getirilmiştir. Bunun dışında bazı tasavvufi kavramların tekrar gözden geçirilerek herkesin kabul edebileceği bazı ortak tanımlamalar yapılmaya çalışılması gibi kapsamlı girişimler bu kurum ile hedeflenen reformların boyutlarını göstermektedir. Devlet bu süreçte diğer alanlarda olduğu gibi tarikat ve tekkeler konusunda da merkezi yönetimin kontrolünü ön plana çıkarmak istemiştir. Böylece tekke ve tarikatlar üzerindeki bu yeni yaklaşım ile tekkelerin resmi anlayışa uyumları, şariat konusunda şeyh ve dervişlerin bilgilendirilmeleri, bilinçlendirilmeleri ve nihayet onlara karşı uyumlu hale getirilmeleri amaçlanmıştır (Işık, 2015: 259-260).

Meclis-i Meşayih'in çalışmalarından anlaşılmaktadır ki, Meclisin birincisi ilmi ikincisi ise yönetsel olmak üzere iki temel vazifesi vardır. İlmi olarak, tekkelerdeki turuk ve dini görevleri tanzim etmek, ilmi bir takım tetkik ve risaleler yayınlamak, idari olarak ise tekkelere liyakat sahibi, irşada muktedir kimseleri tayin etmektir. Ayrıca meşayih ve dervişanın hak ve hukuklarını korumak, onlar açısından yaşanması muhtemel sıkıntıların giderilebilmesi için gerekli tedbirleri almak meclisin görevleri arasında gösterilebilir. Meclis-i Meşayih'in, kuruluşunda hedeflenen ilmi görevlerden çok, idari görevlerin yerine getirildiği, bunun da sık sık devletin müdahalesiyle yaşandığı düşünülebilir. Bazı hallerde meclis tarafından gerçekleştirilen bir tevcihin dahi Şeyhülislamlık makamınca onaylanmayarak geri gönderildiği görülmektedir. Zira Meclis, Şeyhülislamlık makamının bir alt kurumudur (Özer, 2007: 133-134).

Meclis-i Meşayih'in önem taşıyan çalışmalarından birisi de tekkelerin hiyerarşik olarak denetlenebilmesine olanak verecek olan merkezi bir sistemin kurulması olmuştur. Merkez tekke uygulaması meclisin açılışından sonra yeni bir boyut kazanarak; İstanbul tekkeleri buldukları coğrafi bölgelere göre tarikat ayrımı yapılmaksızın önce 35 merkez tekkeye bağlanmış daha sonra bu sayı 15 merkez tekkeye sınırlandırılmıştır. Bu 15 merkez tekkenin yanı sıra 5 Mevlevihane, 8 Nakşi tekkesi bağımsız merkezler olarak kabul edilmiştir. İstanbul'daki tekkelerin Meclis-i Meşayih ile iletişimini merkez tekkelerin sağlaması ve merkez olarak kabul edilen tekkelerin diğer tekkeler üzerinde kontrol imkânına sahip olması, Meclis-i Meşayih Nizamnamesinin Merkez Tekâyâ Talimatnamesi ile kabul edilmiştir.

Bu bağlamda, o zamana kadar, aynı tarikata bağlı bulunan tekke ve zaviyelerin, yine aynı tarikata ait bir Âsitâne veya Dergâha bağlanması ve bunların merkez tekke kabul edilerek, diğerlerinden mesul tutulması alışkanlık haline gelmiş iken bu yeni uygulama ile farklı bir gelişmenin meydana çıkmış olduğu gözlemlenmektedir. Bu gelişme ise, merkez tekkelerin, bağlı oldukları tarikatlara göre değil de buldukları bölge ve birbirlerine olan mesafeleri ve coğrafi konum göz önünde bulundurularak tespit edilmiş olması meselesidir. Meclis-i Meşayih'in verimli çalışabilmesi için kabul edildiği düşünülen bu anlayışa göre, İstanbul, Galata, Üsküdar ve Eyüp bölgelerindeki tekkelerin, coğrafi konumlarına göre, tarikat farkı göz önüne alınmaksızın, otuz beş merkez tekkeye ayrılmış olması bu bağlamda değerlendirilebilir (Gündüz, 1983: 206-207).

Buna karşılık taşrada ise Şeyhülislamlığın belirlediği yönetim birimlerinde Encümen-i Meşayih ismiyle müftü ve onun idaresindeki iki üyeden oluşan bir kurum oluşturulmuştur. Bu kurumun iki üyesi ulema ve sufiler içinden gizli oyla seçilecekti. Bu iki üye yerel meşayih ve iyi hal sahibi kişilerden meydana gelen bir komisyon tarafından seçimle belirlenecekti. Bu çerçevede taşrada yapılacak olan meşihat sınavları Encümen-i Meşayih ve bir evkaf görevlisi tarafından gerçekleştirilip evraklar merkeze gönderilecekti (Ayдын, 1998: 96-98).

Meclis-i Meşayih'in karar defterleri incelendiğinde kurumun en çok tekkelerdeki farklı görevler için yapmış olduğu atamalar olduğu anlaşılmaktadır. Temelde meclisin atama yaptığı görevler meşihat ve zaviyedarlık olup diğer görevler ana görevle bağlantılı ek vazifelerdir. Bu bağlamda meclis en fazla çalışmayı şeyh atamaları konusunda gerçekleştirmiştir (Durmuş, 2016: 135). Meclis bu atamaları bazen asaleten bazen vekâleten bazen de müştereken gerçekleştirmiştir.

Bu çerçevede genel olarak şeyhlerin görevden alınması, şeyh ve personel alımı ile ilgili ilanlar, şeyhlerin özlük bilgileri ile ilgili çalışmalar, tekkelerdeki çeşitli sorunlarla ilgili yapılan çalışmalar, tekkelerin imarı ile ilgili yapılan çalışmalar, zikir ve ayinler, tekkelerde yaşanan uygunsuz davranışları engellemeye yönelik çalışmalar, tekkelerin teftişi, tekke ve müstemilatının işgali ile ilgili yapılan çalışmalar, tekkelerin mali durumu ile ilgili yapılan çalışmalar, tekkelerin mali problem ve ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik çalışmalar, şeyh ve diğer personelin mali ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik çalışmalar, tekke vakıfları ile ilgili çalışmalar, gelen diğer talep ve konular, Meclis-i Meşayih ile taşra teşkilatı arasında yapılan yazışmalar ile diğer kurumlarla yapılan yazışmalar meclisin başlıca çalışma alanları olarak gösterilebilmektedir (Akman, 2013: 94-140).

Meclis-i Meşayih'in resmi olarak yürüttüğü çalışmalarda takip edilen yol ile ilgili olarak ortaya çıkan durum ise şu şekildedir: Kurumu ilgilendiren evraklar öncelikle Şeyhülislamlığa gelmekte ve oradan Meclis-i Meşayih'e havale olmaktadır. Meclis-i Meşayih ise aldığı kararları Şeyhülislamlığın onayına sunmaktadır. Meclis-i Meşayih'in aldığı kararlar diğer devlet dairelerine havale edilecekse veya diğer devlet dairelerinden bir bilgi veya belge istenecekse, bunu yine Şeyhülislamlık yapmaktadır. Şeyhülislamlığın, Meclis-i Meşayih'in işleyişindeki önemli bir rolü, yerel mahkemelerin gönderdikleri ilâmları onay mercii olmasıdır. Tevcih ve bir kısım konularda ise yerel mahkemelerinden gönderilen ilâmlar, Şeyhülislamlık tarafından onaylanarak Meclis-i Meşayih'e havale olmaktadır (Arı, 2005: 51).

Bu noktada kararların alınması sürecini Arı aşağıdaki gibi aktarmaktadır: İstanbul'da tekke ve zaviyelerle alakalı bir cihet boş kaldığında, bu cihetin kendisine bırakılmasını talep eden kişinin *Evkaf-ı Hümayun Nezareti* veya Şeyhülislamlığa başvurması gerekmektedir. Ancak bir cihetin kendisine tevcih edilmesini isteyen bazı kişilerin zaman zaman Padişahlık veya Sadaret'e de başvurduğu durumlar olabilmektedir. Bu durumda Padişahlık veya Sadaret bir tezkire düzenleyerek Şeyhülislamlıktan gereğinin yapılmasını istemektedir. Başvurunun yapıldığı arzuhâl, *Evkaf-ı Hümayun Nezareti*'nin bir dairesi olan Cihât Kalemi Müdürlüğü tarafından derkenâr edilerek, Şeyhülislamlığa havale edilmektedir. Daha sonra Şeyhülislamlıktan tasdik olunan arzuhâl ve derkenar Meclis-i Meşayih'e havale olunmaktadır. Cihât Kalemi'nin derkenarında, tevcihi istenen cihetin, daha önce kimin uhdesinde olduğu belirtilmek suretiyle arzuhâl ile başvuruda bulunan kişinin beyan ettiği bilginin doğru olup olmadığı kontrol edilmektedir. Meclis-i Meşayih, Cihât Kalemi derkenarı ile

kendisine havale edilen arzuhâlin, meclisin nizamnamelerine uygunluğunu ve başvuran şahsın talep ettiği ciheti idareye liyakatini tespit edip, tevcihin onaylandığını ya da onaylanmadığını bildiren bir mazbata yazarak, *Evkaf-ı Hümayun Nezareti*'ne sevk edilmek üzere Şeyhülislamlık makamına arz etmektedir. Meclis-i Meşayih'in onayladığı tevcihler, *Evkaf-ı Hümayun Nezareti*'nde kaydının yapılması ve uhdesine cihet tevcih edilen şahsa bir berat verilmesi ile tamamlanmaktadır (Arı, 2005: 53).

Arı taşrada yaşanan süreci ise aşağıdaki gibi özetlemektedir:

“Taşrada, tekke ve zaviyelerle ilgili bir cihet boş kaldığında ise, cihet için aday olan kişi bulunduğu bölgenin *Mahkeme-i Şer'iyye*'sine ya da *Meclis-i İdare*'sine başvurmaktadır. Başvuran kişinin ehliyet ve liyakati *Mahkeme-i Şer'iyye*'de ya da *Meclis-i İdare*'de, her iki kurumun görevlilerinin de bulunması suretiyle tespit edilerek, Mahkeme'nin ilâmı ve Meclis-i İdare'nin mazbatasıyla, *Evkaf-ı Hümayun Nezareti*'ne gönderilmektedir. Bundan sonraki süreç İstanbul'daki tekke ve zaviyelere yapılan tevcihlerle hemen hemen aynıdır. Aradaki fark, uhdesine tevcih yapılacak kişinin ehliyetinin *Meclis-i Meşayih* tarafından değil, yerel *Mahkeme-i Şer'iyye* ve *Meclis-i İdare* tarafından belirlenmiş olmasıdır. *Meclis-i Meşayih* de evrakların usûl ve nizama uygunluğunu inceleyerek, kararını *Evkaf-ı Hümayun Nezareti*'ne bildirmektedir. *Meclis-i Meşayih* taşradaki bir cihet için doğrudan kendisine başvuranlara, taşra tevcihlerinin yerel belgelere göre yapıldığını ve dolayısıyla bu hususta herhangi bir fikir beyan edemeyeceğini söyleyerek işlem yapmamaktadır.” (Arı, 2005: 54)

Bütün bunlara bağlı olarak Meclis-i Meşayih'in yürüttüğü çalışmaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Tekkelerdeki çeşitli görevler ile ilgili yapılan atamalar
2. Şeyhlerin görevden alınması
3. Şeyhlerin özlük bilgisi ile ilgili faaliyetler
4. Tekkelerdeki çeşitli problemler ile ilgili faaliyetler
5. Tekkelerin imarı
6. Tekkelerde yürütülen ayinlerle ilgili hususlar
7. Tekkelerde yaşanan uygunsuz davranışları engelleme
8. Tekkelerin teftişi
9. Tekkelerin mali problem ve ihtiyaçlarının giderilmesi
10. Tekke vakıflarıyla ilgili çalışmalar (Çift, 2017: 71-72).

Bu maddeler açısından alınan kararlara bakılacak olduğunda; tekkelerin sürekliliği şeyhlerin idaresi ile doğrudan bağlantılı görülmektedir. Bu sebeple tekkelerin denetimi açısından yapılacak atamalar önemlidir. Buna bağlı olarak da Meclis-i Meşayih defterlerinde kayıtlı meclis kararlarının önemli bir kısmının şeyh

atamalarıyla ilgili olduğu göze çarpmaktadır. 1744 No’lu Defterin 182 numaralı; “Boş olan Uşşaki Mehmet Bedrettin Efendi Dergâhı *Meşihat Ciheti*’nin, vakıf şartnamesine göre Kasımpaşa’daki Hüsamettin Uşşaki Hankahı Postnişini İzzettin Efendi’nin tasdiki ile tevcih olduğu” kararı atamalara dair bir örnek olarak ele alınabilir.¹ Atamalarla ilgili kararlar bir tekke veya dergâhın başıboş kalmasının devlet tarafından istenilmeyen bir durum olduğunu gözler önüne sermektedir. Böylece siyasal otorite hem tarikatların fonksiyonlarını sürdürmesini sağlamış hem de kendisine karşı oluşabilecek muhalif tutum ve davranışların da önüne geçebilmiştir.

Meclis-i Meşayih, almış olduğu bazı kararlarda kimi tekke şeyhlerini görevden almıştır. Bu kararların alınmasında bazı şeyhlerin tekkenin vakfiyesinde belirtilen şartlara uymadıkları ya da şeyhlerin din ve ahlak açısından uygunsuz davranışlarda bulunmaları etkili olmuştur. Mesela; 1734 No’lu Defterin 56 numaralı; “ Köprülü kazası *Niyâbet-i Şer’iyyesi*’nden gelen yazıya göre, *Meşâyih-i Melâmiye*’den Şeyh Veli, Halvetiyye’den Şeyh İsmail ve Kâdiriyye’den Şeyh Mustafa Efendilerin şeriat ve tarikata uygun olmayan hareketlerinin, *Mahkeme-i Şer’iyye*’ce ispat edilip gerekenin yapılması ve onların yerlerine usul ve nizama uygun imtihan ve seçimle tayin edilecek şeyhlerin, Köprülü kazası *Niyâbet-i Şer’iyyesi*’ne yazıyla bildirilmesine dair” karar örnek olarak düşünülebilir.²

Meclis şeyhlerin özlük bilgisi ile alakalı olarak, tekkelerde şeyhlik görevi yapmış olan kişilerin bilgi ve kayıtlarını takip etmiş ve gerekli durumlarda buna dair belge talep etmiştir.³

Dördüncü sırada yer alan tekkelerdeki çeşitli problemlerle ilgili olarak Meclis-i Meşayih, kendisine yapılan başvuruların bir kısmını, kendi imkânlarıyla çözemediği veya başvurunun mahiyetinin mahkemede çözülmesi gereken bir mesele olması sebebiyle, ya başvuran kişiye mahkemeye müracaat etmesini söylemekte ya da meseleyi bizzat kendisi mahkemeye havale etmektedir. Bazen de yaşanan sorunlara dair meclis araştırma heyetleri kurabilmektedir.⁴

Alınan kararlar açısından beşinci sırada yer alan tekkelerin imarı konusunda Meclis-i Meşayih idari manada tekkelere destek sağlamıştır. 1739 No’lu Defterin 46 numaralı; “Büyük Fatih yangınında binası yanmış olan Molla Gürani’deki Halveti hangahının yeniden inşası için inşaat malzemesi talebi” kararı bu durumu örneklendirmektedir.

Altıncı sırada yer alan zikir ve ayinlerle ilgili temel problemler; zikir ve ayin esnasında dinin temel kurallarına aykırı davranışlar sergilenmesi ve tekke dışında, kontrolsüz zikir ve ayin yapılmasıdır. Bu noktada zikir ve ayinlerin içerik ve şekline müdahale söz konusu olmayıp daha ziyade bu faaliyetlerin usulüne uygun yapılması istenmiştir. Örnek olması açısından 1745 No’lu Defterin 6 numaralı,

“Aksaray’da bulunan Sekbanbaşı Yakub Ağa *nam-ı diğer* Şeyh İbrahim Efendi Dergâhı Şeyh Naibi Mehmet Kemalettin Efendi tarafından verilen arzuhalde dergâhın *tevhidhanesiyle*

son cemaat mahalline muhacirler iskan edildiği gibi dervişana ait odaların da ilgisiz kişiler tarafından işgal edildiği bu durumda *usul-i tarikat icrasıyla zikrullahın mümkün olmadığı* belirtildiğinden muhacirlerin daha uygun olan yerlerde iskanıyla işgalcilerin de tahliyesi” kararı dikkat çekicidir.⁵

Yedinci sırada yer alan tekkelerde yaşanan uygunsuz davranışların engellenmesine dair kararlar incelendiğinde genellikle iki sebepten dolayı şikâyet durumunun yaşandığı görülmektedir. Birincisinde şeyhlerin uygunsuz davranışları sebebiyle yaşanan şikâyetler göze çarparken ikincisinde tekkelerin fiziksel mekânlarında yaşanan dine ve tarikat adabına aykırı davranışların şikâyet sebebi olduğu dikkat çekmektedir. Bu açıdan örnek olarak 1736 No’lu Defterin 155. Sayfasındaki, “Hiçbir tarikata mensup olmadıkları halde, serseri takımından bazı kimselerin sufi kıyafetleri giyip kendilerine derviş süsü vererek yaptıkları uygunsuz hareketlerin önlemesi için, Meclis-i Meşâyih Müfettişi Şeyh Hüsnü Efendi’ye, gerektiğinde zabıtan da yardım olarak görev verilmesine dair” karara bakılabilir.⁶

Sekizinci sırada tekkelerin teftişi yer almaktadır. Bu çerçevede tekkelerdeki işleyişi kontrol etmek ve bazen de gelen şikâyet ve taleplerin araştırılması amacıyla teftişler yapılmıştır. Kurumun yapmış olduğu teftişlerde üye veya kâtiplerden bazılarının görevlendirildiği görülmektedir. 1747 No’lu Defterin 40 numaralı, “Üsküdar Merdiven Köy’de Şah Kulu Sultan Dergâhı’nda Nakşî ayini icrâ için tayin edilen İsmet Efendi’nin devamsızlığı, ayin yapılmaması ve dergâhın harap olması gibi şikâyetlerin, Üsküdar Mutasarrıflığı tarafından gizlice ve derinliğine tahkik edilerek sonucun Meşihat’e bildirilmesi” kararı durumu örneklendirmektedir.⁷

Ekonomik ve mali anlamda şeyhler çeşitli ihtiyaçlarının giderilebilmesi için Meclis-i Meşâyih’e başvurabilmişlerdir. Bazen başka bir devlet dairesine yapılan başvurular da Meclis-i Meşâyih’e havale olunabilmiştir. Tekkelere yapılacak olan çeşitli yardımlarda Meclis-i Meşâyih’in, yardım alacak tekkeleri belirleme gibi bir işlevi de göze çarpmaktadır. Durumu örneklendirmesi açısından 1777 No’lu Defterin 29 numaralı, “Sultan Vakıfları’ndan İstanbul’daki tekkelere tahsis edilen et muayyenatının bedelinin ödenmesi durumunda tekkelerin fakir dervişlere yardım yapamamaları onları aç ve sefil kalacaklarından buna meydan verilmemesi için et ve ekmeğin eskisi gibi verilmesi” kararı dikkat çekicidir.⁸

Meclis-i Meşâyih’in kararları açısından son sırada yer alan tekke vakıflarıyla ilgili çalışmalar bağlamında Meclis-i Meşâyih görev süresi içerisinde tekkelerle ilgili yapmış olduğu işlemlerde vakıf belgelerini dikkate almıştır. Böylece meclis tekke vakıflarının korunması ve buralarda vakfiyelerin içeriği doğrultusunda faaliyet yürütülmesini sağlamaya çalışmıştır.⁹

Meclis-i Meşâyih’in aldığı kararlara bakıldığında devletin tarikatların işleyiş ve işlevlerine büyük bir önem verdiğini ve bunun yanı sıra tarikatları kontrol altında tutarak onlar için belirlenen sınırların dışına çıkmamasına özen gösterdiğini dile getirebiliriz.

7. Sonuç

Çalışmada, Osmanlılar’da devlet-tarikat ilişkileri bağlamında Meclis-i Meşayih konusu ele alınmaya gayret edilmiş olup bu ilişkiyi düzenlemek üzere kurulan “Meclis-i Meşayih’in tarikatlar ile devlet arasındaki ilişkileri düzenlemesinin gerekçeleri, özellikleri ile ayrıca meclisin kuruluşu, yapısı ve kararları” konusu tartışılmıştır.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan 19. yüzyıla kadar tarikatları belli oranda bir özgürlük çerçevesinde kontrol etmiş, onların gelişme ve büyümesine üstlendikleri fonksiyonlar dolayısıyla müsaade etmiştir. Özellikle sahip oldukları ve yerine getirdikleri fonksiyonları itibarıyla tekkeler devletin kurucu unsurları arasında yer alabilmiştir.

Bu açıdan oldukça geniş ve farklı birçok işlevi uhdesinde tutan ve halkın belirli kesimleri için adeta bir yaşam alanı hükmündeki bu tekkeler, devlet tarafından yalnızca denetim ve kontrol edilmesi gereken sıradan mekânlar olarak görülmemiştir. Bu sebeple tekkelerin hayatta kalabilmeleri ve mevcut temel fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri için devlet tarafından desteklenmeye çalışılmıştır.

Ancak 19. yüzyıla beraber, dünyanın içine girmiş olduğu yeni şartlar ve Osmanlı Devleti’nin bu şartlara uyum sağlama amacı doğrultusunda yürüttüğü politikalar ve merkezileşme çabaları, tarikat ve tekkelerin devlet tarafından sağlanan bazı ayrıcalıklarının ve bir bakıma özerk pozisyonundaki konumlarını yitirmelerine yol açmıştır.

19. yüzyılda batılılaşma çabaları çerçevesinde görülen modernleşme ve merkezileşmenin sonucu olarak tekkelerin denetim ve kontrolü artırılmış ve III. Selim döneminde bu denetim ve kontrolü sağlamak üzere şeyhlerden oluşan bir heyet meydana getirilmiştir. Ancak ciddi bir etkinlik gösteremeyen bu heyetin nihayet bulmasından sonra II. Mahmud döneminde alınan bir kararla tarikat ve tekkeler üzerindeki denetim ve kontrol daha sıkı bir boyut kazanmıştır.

Belirli aralıklarla başlayan tekkeleri kontrol etme süreci, bir meclisin kurulmasını kaçınılmaz hâle getirmiş ve en nihayetinde Meclis-i Meşayih, Şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulmuştur. Meclis’in kuruluşunda bazı mutasavvıflarında içinde bulunduğu ve Kuleli Vak’ası olarak bilinen darbe girişimi de etkili olmuştur.

Böylece tekke ve zaviyelere ait tüm işler ve özellikle şeyh atamalarından sorumlu olan Meclis-i Meşayih, tekkelerin denetlenmesi konusunda da önemli bir pozisyon üstlenmiştir. Meclis-i Meşayih Defterleri göz önünde bulundurulduğunda Meclis kararlarının büyük çoğunluğunun şeyh atamalarıyla ilgili olduğu görülmektedir. Nitekim Meclisin yapacağı atamaların hangi kıstaslar ölçüsünde gerçekleşeceği, Meclis-i Meşayih Nizamnamelerinde de detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Atama kararlarının dışında Meclis-i Meşayih, tekkelerde yaşanan özellikle ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde de çok önemli roller oynamış ve kendisine sunulan bu tip sorunları ya kurum olarak kendisi çözmüş ya da ilgili diğer kurumlara bu sorunları aktarmıştır.

Sonnotlar

¹Atama ve tayinlere verilen önemin göstergesi olması açısından 1740, 1760, 1761, 1762, 1769, 1770, 1771, 1772, 1773, 1774, 1775, 1776 ve 1777 No'lu defterler özellikle zikredilebilir. Zira bu defterlerde yer alan kararların büyük çoğunluğu çeşitli atamaları izah etmektedir.

² Ayrıca 1734 No'lu Defterin 102 numaralı, 1735 No'lu Defterin 5 numaralı, 1735 No'lu Defterin mükerrer 23 numaralı, 1737 No'lu Defterin 80 numaralı, 1747 No'lu Defterin 71 numaralı, 1771 No'lu Defterin 92 numaralı, 1772 No'lu Defterin 148 numaralı, 1777 No'lu Defterin 27 numaralı ve 1777 No'lu Defterin 37 numaralı kararları şeyhlerin görevlerinden alınmaları ile ilgilidir.

³ 1734 No'lu Defterin 13 numaralı, 1734 No'lu Defterin 67 numaralı, 1739 No'lu Defterin 121 ve 122 numaralı kararları bu doğrultuda ele alınabilir.

⁴ 1734 No'lu Defterin 5, 51, 57, 63, 72 numaralı; 1737 No'lu defterin 1 numaralı; 1739 No'lu Defterin 9 numaralı, 1744 No'lu Defterde yer alan 38 numaralı, 1745 No'lu Defterin 30 numaralı, 1770 No'lu defterin 95 numaralı kararı duruma örnek açısından önemlidir.

⁵ Ayrıca 1734 No'lu Defterin 2 ve 31 numaralı, 1735 No'lu Defterin 35 ve 38 numaralı, 1742 No'lu defterin 2 numaralı, 1743 No'lu Defterde yer alan 74 numaralı ve 1745 No'lu Defterde yer alan 19 numaralı kararları bu durumu örneklemektedir.

⁶ Örnek olması açısından 1735 No'lu Defterdeki 24 ve 67 numaralı, 1737 No'lu Defterde yer alan 66 numaralı, 1741 No'lu Defterin 21 numaralı, 1742 No'lu Defterin 129 ve 153 numaralı, 1745 No'lu Defterin 26 numaralı, 1746 No'lu Defterin 103, 99 ve 97 numaralı kararları da dile getirilebilir.

⁷ 1735 No'lu Defterin 64 numaralı, 1738 No'lu Defterin 5 ve 36 numaralı, 1739 No'lu Defterin 20 numaralı, 1743 No'lu Defterin 229 numaralı, 1744 No'lu Defterin 160 numaralı, 1745 No'lu Defterin 29 numaralı, 1747 No'lu Defterin 109 numaralı kararları örnek olarak teftiş konusu için zikredilebilir.

⁸ Ayrıca 1735 No'lu Defterin 19, 25 ve 61 numaralı, 1738 No'lu Defterin 49 numaralı, 1739 No'lu Defterin 66 ve 67 numaralı, 1741 No'lu Defterin 95 ve 99 numaralı, 1742 No'lu Defterin 14 numaralı, 1746 No'lu Defterin 129 numaralı, 1745 No'lu defterin 55 numaralı, 1777 No'lu Defterin 30 numaralı kararları bu açıdan ele alınabilir.

⁹ 1735 No'lu Defterin 52 ve 61 numaralı, 1738 No'lu Defterin 11 numaralı, 1739 No'lu Defterin 5 numaralı, 1746 No'lu Defterin 38 numaralı, 1747 No'lu Defterin 147 numaralı, 1775 No'lu Defterin 5 ve 48 numaralı kararları örnek olarak dile getirilebilir.

Kaynaklar

Akman, Zekeriya. (2013). *Osmanlı'da Devlet-Tekke Münasebetleri Meclis-i Meşayih*. Ankara: Elips Kitap.

Arı, O. Sacid. (2005). “Meclis-i Meşâyih Arşivi'ne Göre Hicrî 1296–1307 (Miladi 1879–1890) Yılları Arasında Osmanlı Tekkelerinde Ortaya Çıkan Problemler”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aydın, Bilgin. (1998). “Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşayih'in Şeyhülislamlık'a Bağlı Olarak Kuruluşu, Faaliyetleri ve Arşivi”. *İstanbul Araştırmaları Dergisi* 7, 93-109.

--. (2003). “Meclis-i Meşayih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 247-248.

Aydın, Bilgin vd. (2006). *Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi Defter Kataloğu*. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Çift, Salih. (2017). “Tasavvufi Hayatla İlgili Aktüel Problemler Bağlamında Meclis-i Meşayih Tecrübesi”. *Dini Gruplar Siyaset ve Bürokrasi*. ed. Kemal Ataman vd. 65-81. Bursa: Emin Yayınları.

- Durmuş, Mine. (2016). “Meclis-i Meşayih’in Kuruluşu ve Sultan II. Abdülhamid Dönemi Faaliyetleri”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Düzen, Cem. (2015). “Kuleli Vak’ası”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- . (2017). “Tanzimat Dönemine Karşı Bir Suikast Teşebbüsü: Kuleli Vak’ası”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/1, 107-128.
- Ergin, O. Nuri. (1977). *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve San’at Müesseseleri — Dolayısıyla — Türkiye Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Gündüz, İrfan. (1983). *Osmanlılarda Devlet – Tekke Münasebetleri*. Ankara: Seha Neşriyat.
- Haksever, A. Cahid. (2009). “Osmanlı’nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatlar: Bektaşilik ve Nakşibendilik Örneği”. *EKEV Akademi Dergisi* 13/38, 39-60.
- Işık, Zekeriya. (2015). *Şeyhler ve Şahlar Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri*. Konya: Çizgi Yayınları.
- . (2016). *Devlet ve Tarikat Osmanlı Toplumunda Devlet Tarikat İlişkilerinin İdeolojik ve Sosyolojik Zemini*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kara, İsmail. (2002). “Meclis-i Meşayih, Ulema-Tarikat Münasebetleri ve İstanbul’da Şeyhlik Yapmış Beş Zatin Kendi Kaleminden Terceme-i Hali”. *Kutadgubilig Felsefe – Bilim Araştırmaları Dergisi* 1, 185 – 214.
- Kara, Mustafa. (2013). *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Maden, Fahri (2018). “Meclis-i Meşayih Kararlarında Bektaşilik ve Bektaşi Tekkeleri”. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Orhan Kurtoğlu vd. 151-204. Ankara: Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Onaran, Burak. (2007). “Kuleli Vakası Hakkında “Başka” Bir Araştırma”. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar Dergisi* 5, 9-35.
- Özer, Ekrem. (2007). “Osmanlı’da Tekke ve Tarikat Islahatları -II. Mahmud Dönemi ve Sonrası-”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Pakalın, M. Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Türkmen, Zekeriya. (2002). “Kuleli Vak’ası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 356-357.

- Varol, Muharrem. (2010). “Osmanlı Devleti’nin Tarikatları Denetleme Siyaseti ve Meclis-i Meşâyih’in Bilinen; Ancak Bulunamayan İki Nizamnâmesi”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 23, 39-68.
- . (2013). *Islahat Siyaset Tarikat Bektaşiliğın İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti’nin Tarikat Politikaları (1826-1866)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yakut, Esra. (2005). *Şeyhülislamlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Ömer. (2015). *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, Yasin. “Osmanlı’da Sebebi Meçhul Olan Kuleli Vakası’nın Tarihî Arka Planı Hakkında Bazı Mülâhazalar”. (2017). *Turkish Studies Academic Journal* 12/16, 511-530.
- Yücer, H. Mahmut. (2001). “XIX. Asırda Anadolu’da Tasavvuf”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.